

Τα λογοτεχνικά μυστήρια της θάλασσας του Νότου: Από τη Βαρκελώνη της μεταπολίτευσης στην Αθήνα της κρίσης

Παναγιώτης Ξουπλίδης*

1. Αστυνομική λογοτεχνία, κοινωνία και μαύρο μυθιστόρημα.

Σύμφωνα με τον Dennis Porter, η λαϊκή λογοτεχνία μιας καταναλωτικής κοινωνίας σε μια εποχή λογοτεχνίας των μαζών θεωρείται από τους κριτικούς μιας ευρύτερης μαρξιστικής παράδοσης ως αντανάκλαση και πολύτιμο βαρόμετρο των ιδεολογικών κανόνων αυτής της κοινωνίας.¹ Σύμφωνα με τον ίδιο, «αστυνομικό μυθιστόρημα» είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει το λογοτεχνικό είδος του οποίου η βασική δράση σχετίζεται με την προσπάθεια ενός ειδικού να διαλευκάνει ένα έγκλημα και να παραδώσει τον εγκληματία στην δικαιοσύνη.² Αποσκοπώντας στο να είναι ευκολονόητο και ευχάριστο, ο συγγραφέας δημιουργεί ένα έργο που ενσωματώνει στην δομή του ιδεολογικές προϋποθέσεις, οι οποίες δημιουργούν μια σχέση συνεργίας ανάμεσα στον ίδιο και στον αναγνώστη μέσα από την αναγνώριση κοινών αξιών και λογοτεχνικών σχημάτων.

Το αστυνομικό μυθιστόρημα, που πρωτοεμφανίστηκε ως είδος στο έργο του Edgar Allan Poe,³ οριοθετήθηκε αρχικά ως μια διανοητική άσκηση όπως αυτή εκφράστηκε λογοτεχνικά στα έργα της Αγγλοσαξονικής Σχολής,⁴ που συνέχισαν στην κατεύθυνση του Poe. Από την εμφάνιση των κρίσεων του σύγχρονου κόσμου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μετά όμως εμφανίζεται το είδος που συνηθίζεται να ονομάζεται «μαύρο μυθιστόρημα», κερδίζοντας ολοένα και περισσότερο έδαφος από την κλασική αστυνομική λογοτεχνία.⁵

Ένα έγκλημα αποτελεί μια αντικοινωνική πράξη από ένας μέλος της ομάδας ενάντια σε άλλο μέλος της ή ενάντια σε ολόκληρη την ομάδα που επιφέρει την τιμωρία ως απάντηση, συμβαίνει πάντα μέσα σε μια κοινότητα συνεπώς σημαίνει την παραβίαση των κανόνων αυτής, καθιστώντας τόσο το έγκλημα όσο και η έρευνα που το ακολουθεί κοινωνικά φαινόμενα. Είναι προφανές ότι η αναπαράσταση του εγκλήματος και της αντίστοιχης τιμωρίας προβάλλει τις κοινωνικές αξίες που συγκροτούν την καθεστηκυία τάξη, ορίζοντας δύο επίπεδα ιδεολογικών αξιών: το βασικό ιδεολογικό επίπεδο είναι ενσωματωμένο στην πράξη της διερεύνησης, αναφερόμενο σε δύο βασικά ερωτήματα: πρώτο, «Ποιος είναι ο δράστης;» και δεύτερο «Πώς θα τιμωρηθεί;». ⁶ Το δευτερεύων ιδεολογικό επίπεδο ενσωματώνεται στην οπτική γωνία της αφήγησης και καταγράφει τα κοινωνικά συμφοραζόμενα της διερεύνησης ορίζοντας με αυτό τον τρόπο το πεδίο εξέλιξης της.⁷ Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το αστυνομικό μυθιστόρημα απαιτεί αρχικά τόσο έναν εγκληματία όσο και ένα θύμα, ενώ η αφήγηση εστιάζει στον πρωταγωνιστή και στην προσπάθεια του να διαλευκάνει το έγκλημα, να καταδιώξει τον εγκληματία και τελικά να τον τιμωρήσει, επαναφέροντας την τάξη. Επιπλέον, ο ερευνητής προβάλλεται ως ένα ξεχωριστό

* Υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ, πτυχιούχος του τμήματος Μαθηματικών του ΑΠΘ και του Τμήματος Ισπανικής Γλώσσας και Πολιτισμού του ΕΑΠ με μεταπτυχιακό τίτλο από το Διατμηματικό Πρόγραμμα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ: «Σπουδές στην Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία και Πολιτισμό». Η ερευνητική του δραστηριότητα εντοπίζεται στην ευρωπαϊκή, ισπανική και γενικότερα ισπανόφωνη λογοτεχνία. Διδάσκει την ισπανική ως ξένη γλώσσα.

Email: pxouplid@gmail.com, pxouplid@itl.auth.gr

¹ Porter 1981, 1.

² Porter 1981, 5.

³ Alan Poe, Edgar (1841), *The murders in the Rue Morgue*, (US).

⁴ Conan Doyle, Arthur (1892), *The adventures of Sherlock Holmes*, (UK).

⁵ Στα ισπανικά αποδίδεται με τον όρο «novela negra». Ως είδος δημιουργήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες λίγο πριν και προπάντων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και δημοσιεύτηκε στη Γαλλία στην εκδοτική συλλογή «μαύρη σειρά»(serie noir) (Todorov 1986, 230).

⁶ Porter 1981, 120-121.

⁷ Porter 1981, 125.

άτομο που ενσαρκώνει θετικά ποιοτικά στοιχεία της κοινωνίας, το οποίο συμμετέχει σε έναν σύγχρονο ηρωικό λόγο που τροφοδοτείται από την ιδεολογία της κοινωνικής ομάδας.⁸

Ένα περιοδικό (*Black Mask*) και δύο συγγραφείς εισήγαγαν ένα νέο είδος μυθοπλασίας του εγκλήματος: ο Dashiell Hammett τη δεκαετία του 20 δημιούργησε έναν μοναχικό τίμιο ιδιωτικό ερευνητή του οποίου οι περιπέτειες διαδραματίζονται στο διεφθαρμένο και επικίνδυνο περιβάλλον της σύγχρονης αμερικανικής πόλης, ενώ στη δεκαετία του 30 ο Raymond Chandler εισήγαγε τη ιδιοφυή και καλοδουλεμένη λογοτεχνική έκφραση στο είδος.⁹ Σύμφωνα με τον Stephen Knight, η επίμονη προσωποποίηση στο είδος του ιδιωτικού ερευνητή δίνει έμφαση στον ατομικιστικό προσανατολισμό του είδους, καθώς ο πρωταγωνιστής αποτελεί τελικά περισσότερο ένα Εγώ(I) από ένα Μάτι(Eye).¹⁰ Το περιβάλλον στο οποίο κινείται ο ερευνητής αποτελεί με τη σειρά του μια νέα προοπτική στην καταγραφή της σύγχρονης ανομίας στις χωρίς αξίες και παραδόσεις αμερικανικές μεγαλουπόλεις. Ο στόχος του είναι κυρίως κοινωνικός εστιάζοντας στην διαφθορά, στην οποία εναντιώνεται κυρίως το είδος σύμφωνα με τον Chandler. Η αφήγηση του εγκλήματος είναι ρεαλιστική όπως αναφέρει ο Chandler στο δοκίμιο του «Η απλή τέχνη του φόνου»:

Ο Hammett παρέδωσε το έγκλημα στους ανθρώπους που έχουν λόγο να το διαπράττουν και δεν το κάνουν μόνο για να μας προμηθεύσουν κάποιο πτώμα που χρησιμοποιούν τα κατάλληλα μέσα κι όχι χειροποίητα πιστόλια μονομαχίας, φαρμακερά βέλη και τροπικά ψάρια. Παρουσίασε αυτούς τους ανθρώπους όπως είναι και τους έβαλε να μιλάνε και να σκέπτονται στη γλώσσα που συνηθίζεται στις περιπτώσεις αυτές.¹¹

Η εμφάνιση της αστυνομικής μυθοπλασίας του ιδιωτικού ερευνητή και του είδους του ήρωα που σχετίζεται με αυτήν είναι το προϊόν μια συγκυρίας ιστορικού, κοινωνικοπολιτικού και πολιτισμικού χαρακτήρα.¹² Σήμερα με τον όρο «μαύρο μυθιστόρημα» τείνουμε να εννοούμε όλη την αμερικανική παραγωγή μετά τον Hammett, όπου κυριαρχεί ως ατμόσφαιρα η αίσθηση της καταρρέουσας κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Todorov, το σύγχρονο μαύρο μυθιστόρημα συγκροτήθηκε όχι γύρω από ένα τέχνασμα παρουσίασης, αλλά γύρω από το αναπαριστάμενο περιβάλλον, γύρω από ιδιόμορφα πρόσωπα και ήθη, με άλλα λόγια η συστατική του ιδιομορφία είναι θεματική.¹³

2. Οι θάλασσες του Νότου

Η έκδοση του έργου *Οι θάλασσες του Νότου*¹⁴, το 1979, ανέδειξε λογοτεχνικά τον συγγραφέα του, Manuel Vázquez Montalbán, σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που χαρακτηριζόταν

⁸ Porter 1981, 126.

⁹ Knight 2004, 111.

¹⁰ Knight 2004, 112-115.

¹¹ Chandler 1986, 116.

¹² Porter 2003, 96.

¹³ Todorov 1986, 238.

¹⁴ Περίληψη: Ένας επιφανής καταλανός επιχειρηματίας, ο Κάρλος Στούαρτ Πεδρέλ, ο οποίος υποτίθεται ότι βρισκόταν σε ταξίδι για περίπου ένα χρόνο, βρίσκεται μαχαιρωμένος σε ένα οικόπεδο στη Βαρκελώνη. Έπειτα από δύο μήνες, ο Χάιμε Βιλαντεκάνς, φίλος και δικηγόρος της οικογένειας Πεδρέλ, αναθέτει στον ιδιωτικό ερευνητή Πέπε Καρβάλιο να ερευνήσει την υπόθεση. Ο Καρβάλιο σταδιακά αρχίζει να γνωρίζει την ιδιόμορφη προσωπικότητα του θύματος και την εμμονή του να ακολουθήσει τα βήματα του Γκωγκέν στις θάλασσες του Νότου. Η ανακάλυψη μιας σειράς ποιημάτων σχετικών με αυτόν τον «Νότο» στο γραφείο του Πεδρέλ, οδηγεί τον ερευνητή να κινηθεί από τις πολυτελείς κατοικίες της αστικής τάξης της Βαρκελώνης, που επωφελείται της πολιτικής αλλαγής από την πολύχρονη δικτατορία για να αποκομίσει νέα επιχειρηματικά κέρδη, ως τα ταπεινά καταλύματα της εργατικής τάξης στην περιφέρεια της πόλης, όπου ζεί, όπως πάντα, στην απόλυτη μιζέρια. Εκεί στον νότο της Βαρκελώνης, στην συνοικία του Σαν Μαγίν, κατασκευασμένη από την εταιρεία του ίδιου του Πεδρέλ, και όχι στη Ταιτή, ο Καρβάλιο ανακαλύπτει ότι ο εκατομμυριούχος ζούσε με το όνομα Αντόνιο Πορκέρες κατά το διάστημα της απουσίας του. Μετά από μια ερωτική σχέση με μια κομμουνίστρια εργάτρια του Σαν Μαγίν, ο Πεδρέλ, μαχαιρώθηκε από τον αδερφό της και κατέληξε πεταμένος στην άλλη άκρη της πόλης από τους ίδιους του τους φίλους. Όταν η χήρα του μαθαίνει την αλήθεια και για να αποφύγει ένα πιθανό σκάνδαλο αποφασίζει να αφήσει τα πράγματα ως έχουν.

από την πολιτική αστάθεια της μεταπολιτευτικής περιόδου στα χρόνια που ακολούθησαν την σχεδόν σαρανταετή δικτατορία του στρατηγού Φράνκο στη Ισπανία. Τέταρτο από μυθιστορήματα της σειράς Καρβάλιο, τιμήθηκε με το βραβείο Planeta, της ομώνυμης εκδοτικής, σηματοδοτώντας την καταξίωση του αστυνομικού μυθιστορήματος στην Ισπανία και του Πέπε Καρβάλιο ως πρωταγωνιστή. Ο Manuel Vázquez Montalbán στο *Οι θάλασσες του Νότου* παρουσιάζει μια ολοκληρωμένη λογοτεχνική πρόταση για ένα νέο κοινωνικό μυθιστόρημα με αστυνομική πλοκή. Οι προφανείς επιρροές που ενσωματώνει προέρχονται από την κληρονομιά του ισπανικού αστυνομικού μυθιστορήματος ως παραφυάδα του νατουραλισμού του Pedro Antonio de Alarcón και της Emilia Pardo Bazán σε συνδυασμό με την υψηλή λογοτεχνική τεχνική του ισπανόφωνου διηγήματος μυστηρίου, όπως αυτό του Borges. Συνθέτει αυτά τα αδιαμφισβήτητης ποιότητας πρωτογενή υλικά πάνω σε μια λογοτεχνική φόρμα που εκφράζει την ποιητική της κοινωνικής απογοήτευσης στις μοντέρνες μεγαλουπόλεις μέσα από την ηρωικά αντικοινωνική φιγούρα του ιδιωτικού ερευνητή στα πρότυπα των Chandler και Hammett. Η προσαρμογή της κλασικής αυτής φιγούρας στα πρότυπα της ισπανικής λογοτεχνικής πραγματικότητας βασίζεται στην προσέγγιση στο είδος του George Simenon¹⁵, ως άσκηση κατασκευής ενός προτύπου χαρακτήρα που να διαχειρίζεται την εθνική του ταυτότητα μέσα από το αστυνομικό του προφίλ. Άριστος γνώστης και μέτοχος της σύγχρονης του λογοτεχνικής και πολιτικής πραγματικότητας ο Montalbán συνθέτει ένα έργο που αναδεικνύει την πολιτική του θέση απέναντι σε μια προβληματική κοινωνία και παράλληλα αποτελεί ένα ανάγνωσμα για ένα ευρύ λαϊκό κοινό.

3. Η σειρά μυθιστορημάτων με πρωταγωνιστή τον ιδιωτικό ερευνητή Πέπε Καρβάλιο

Το μαύρο μυθιστόρημα (*novela negra*) αποτελεί μία από τις κορυφαίες στιγμές της λογοτεχνικής παραγωγής του Montalbán. Ο συγγραφέας έγραψε περίπου είκοσι μυθιστορήματα με πρωταγωνιστή τον ιδιωτικό ερευνητή Πέπε Καρβάλιο με αποτέλεσμα να αναγνωριστεί ως η «κορυφαία μορφή του ισπανικού μαύρου μυθιστορήματος».¹⁶ Ο ίδιος ο συγγραφέας δήλωσε ότι τα μυθιστορήματα της σειράς Καρβάλιο, κυρίως αυτά της περιόδου της δεκαετίας του 70 και των πρώτων χρόνων του 80, υπήρξαν κυρίως «ρεαλιστικά μυθιστορήματα, χρονικό αυτού που θα γίνει η ζωή της Ισπανίας στην περίοδο της Μεταπολίτευσης από την παρακμή του Φρανκισμού»¹⁷. Κατά συνέπεια, η σειρά Καρβάλιο μπορεί να ερμηνευθεί ως ένας αντιπολιτευτικός λόγος προς το επίσημο πολιτικό μήνυμα της εποχής. Ο χαρακτήρας της απογοήτευσης που την διακρίνει παρατηρείται στην ανάλυση του πρόσφατου ισπανικού παρελθόντος, όπου αντιτίθεται στην ερμηνεία που επιβλήθηκε από την επίσημη εξουσία και αντιλαμβάνονταν την περίοδο της Μεταπολίτευσης ως θετική περίοδο μεταρρυθμίσεων και επιτυχιών για την κοινωνία.¹⁸ Ο τόνος απογοήτευσης που διαπνέει όλη την σειρά εμφανίζεται να έχει άμεση σχέση με τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο αστικό περιβάλλον της πόλης όπου διαδραματίζεται η δράση του μυθιστορήματος, το οποίο αποκτά με αυτό τον τρόπο τον πρωταγωνιστικό ρόλο ως χώρος δράσης και στοχασμού, με όλα τα λογοτεχνικά περιβάλλοντα που εμφανίζονται να έχουν άμεσες αναφορές σε δρόμους, πλατείες, εστιατόρια και χαρακτηριστικά κτήρια της Βαρκελώνης. Ο Καρβάλιο ακολουθεί μια διαδρομή σε διάφορες συνοικίες προσπαθώντας να αγγίξει την πραγματικότητα της πόλης στην οποία ζει και εργάζεται και με την οποία βρίσκεται σε μια αντιθετική σχέση αγάπης και μίσους. Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο των μυθιστορημάτων αυτών είναι ο ρόλος της

¹⁵ Στην ευρωπαϊκή του εκδοχή το σύγχρονο αστυνομικό μυθιστόρημα εμφανίζεται στο έργο του βελγικής καταγωγής, αλλά κατεξοχήν αντιπροσώπου της γαλλικής αστυνομικής λογοτεχνίας Georges Simenon. Η λογοτεχνική πρακτική του αποτελεί μια άσκηση ισορροπίας ανάμεσα στο κλασικό Βρετανικό αστυνομικό μυθιστόρημα και την Αμερικανική παράδοση. Στα έργα του συνυπάρχουν η ελάχιστη δράση και βία της πρώτης με την ρεαλιστική δεξιοτεχνία και την μικροαστική οπτική γωνία της δεύτερης, ενώ παράλληλα χρησιμοποιεί την αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο με μια σχετικά ουδέτερη γλώσσα (Knight 2004, 160).

¹⁶ Valles Calatrava 1991, 167.

¹⁷ Tygas 2003, 103.

¹⁸ Sánchez Zapatero και Martín Escribá, 46-62.

γαστρονομίας ο οποίος, εκτός της ιδιομορφίας που προσφέρει στον χαρακτήρα του Καρβάλιο, επιτελεί ένα διπλό έργο, καθώς διαμορφώνει το λογοτεχνικό λόγο της αφήγησης και παράλληλα σηματοδοτεί το φαγητό ως αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας του σε συμφωνία με την υπεράσπιση των τοπικών προϊόντων και δημιουργιών της λαϊκής κουλτούρας.

4. Ληξιπρόθεσμα δάνεια

Ο Πέτρος Μάρκαρης στα *Ληξιπρόθεσμα Δάνεια*¹⁹, έκτο της σειράς Χαρίτου και πρώτο από τα τρία έργα της «Τριλογίας της κρίσης», πραγματοποιεί ένα αποφασιστικό βήμα. Συνθέτει ένα πολιτικό μυθιστόρημα με πρόφαση την αστυνομική πλοκή συνεχίζοντας τη σειρά του Αστυνόμου Χαρίτου. Η έρευνα του τελευταίου αποτελεί στην πραγματικότητα μια σειρά ανακρίσεων- συνεντεύξεων με αντιπροσώπους σχεδόν του συνόλου των εμπλεκομένων στην ελληνική κρίση κοινωνικών τάξεων, εθνικών ομάδων και οικονομικών παραγόντων του αθηναϊκού αστικού τοπίου:

«Τετρακόσια ευρώ το μήνα σύνταξη, παίρνω!» μου φωνάζει. «Τι να μου κόψει η Ευρωπαϊκή Ένωση από τα τετρακόσια; Σε ρωτάω, ποιος Γερμανός, Γάλλος, Σουηδός, μπορεί να ζήσει με τετρακόσια ευρώ το μήνα; Βλέπω το καλοκαίρι τα νησιά να βουλιάζουν από Γάλλους, Σουηδούς και Γερμανούς συνταξιούχους. Εγώ δεν κοιτάζω τα νησιά ούτε με τα κιάλια, γιατί με τετρακόσια ευρώ, ούτε κιάλια παίρνεις».²⁰

Η ενδελεχής καταγραφή των λεπτομερειών της ζωής στην Αθήνα της κρίσης, όλων αυτών των ατόμων όπως και των απόψεών τους ξεπερνά την ίδια την αστυνομική πλοκή, αποκαλύπτοντας το κοινωνικό έγκλημα της ελληνικής πραγματικότητας με οικονομικούς όρους και σχέσεις:

«Μαύρισε το μάτι του» μου λέει, και εννοεί τον αυτόχειρα. «Είχε ένα μαγαζί με γυναικεία κάπου στο Παγκράτι. Με την κρίση η δουλειά έπεσε στο μηδέν. Είχε ένα σωρό ακάλυπτες επιταγές, και στο ταμείο χόρευαν τα ποντίκια. Ζήτησε δάνειο από την τράπεζα, αλλά του το απέρριψαν γιατί είχε ανοιχτεί πολύ και τα δάνεια τα δίνουν πια με το σταγονόμετρο. Η γυναίκα του δούλευε στο Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, της έκοψαν κι αυτής ένα είκοσι πέντε τα εκατό. Έχουν και μια κόρη που σπουδάζει στο εξωτερικό. Του ήρθαν όλα απανωτά, θόλωσε και βούτηξε από το παράθυρο».²¹

Ο Μάρκαρης συνδυάζει στοιχεία από την παράδοση του Γιάννη Μαρή και του αστυνόμου Μπέκα, που τον οδηγούν σε μια καταγραφή σχεδόν ηθογραφικού τύπου.²²

¹⁹ Περίληψη: Τα *Ληξιπρόθεσμα δάνεια*, είναι το πρώτο μυθιστόρημα της «Τριλογίας της κρίσης», μαζί με το *Περαίωση* και το *Ψωμί, παιδεία, ελευθερία*. Όλα συμβαίνουν κατά τη διάρκεια του αποπνικτικού καλοκαιριού του 2010. Το συνηθισμένο ασφυκτικό κυκλοφοριακό πρόβλημα της Αθήνας έχει μετατραπεί σε κόλαση εξαιτίας των διαδηλώσεων και των διαμαρτυριών. Η κρίση χτυπά τον Αστυνόμο Χαρίτο, τον πρωταγωνιστή, καθώς η κόρη του Κατερίνα παντρεύεται, του έχουν περικόψει το μισθό, όπως και όλων των συναδέλφων του, και επιπλέον πρέπει να πληρώσει τις δόσεις του νέου Σέατ Ίμπιζα με το οποίο αντικατέστησε το παλιό του Φιάτ Μιραφιόρι εξαιτίας του γάμου. Η γυναίκα του, Αδριανή, προσπαθεί να κάνει θαύματα με το καλάθι της νοικοκυράς για τα απαραίτητα. Ο Χαρίτος και η οικογένεια του παρακολουθούν τον τελικό του Παγκοσμίου Κυπέλου Ποδοσφαίρου υποστηρίζοντας με πάθος την Εθνική Ισπανίας. Αυτή τη φορά ο Χαρίτος αντιμετωπίζει μια πολύ περίπλοκη υπόθεση. Αρχικά, αποκεφαλίζουν έναν συνταξιούχο τραπεζίτη, έπειτα έναν άλλο, με ειδικότητα στα *hedge funds*, έπειτα ένα υψηλόβαθμο στέλεχος μια διεθνούς εταιρείας αξιολόγησης και τελευταίο έναν διευθυντή εισπρακτικής εταιρείας. Η Αδριανή υποφέρει από κατάθλιψη μετά την αυτοκτονία ενός γείτονα στην οποία ήταν παρούσα. Προς ακόμη μεγαλύτερη απογοήτευση του Χαρίτου η Αθήνα γεμίζει με αφίσες που προτρέπουν τους πολίτες να μην πληρώσουν τα χρέη τους στις τράπεζες. Όμως δεν θα είναι το τελευταίο χτύπημα του τρομοκράτη των τραπεζών, αφού γεμίζει την πόλη με αυτοκόλλητα με ανατρεπτικά μηνύματα.

²⁰ Μάρκαρης 2010, 53-54.

²¹ Μάρκαρης 2010, 115.

²² Σύμφωνα με το Πέτρο Μάρκαρη (Κουζέλη 2008), ο Γιάννης Μαρή είναι ο «πατριάρχης της αστυνομικής λογοτεχνίας» στην Ελλάδα. Το έργο του, με βαθιές επιρροές από τον Simenon, δεν εκτιμήθηκε ανάλογα από το κοινό της εποχής του, αυτό της δεκαετίας του 50, καθώς στην πλειονότητα του θεωρούσε το αστυνομικό

Αναπτύσσει έτσι το μοντέλο του Χαρίτου ως χαρακτηριστικό τύπο έλληνα ερευνητή που αντιπροσωπεύει την κοινή γνώμη ως προς την κρίση αλλά ταυτόχρονα ερευνά και εμβαθύνει στις αιτίες της.

5. Η σειρά μυθιστορημάτων με ήρωα τον αστυνόμο Κώστα Χαρίτο

Τα μυθιστορήματα του Μάρκαρη εμφανίζονται ως έρευνες που διενεργεί ο αστυνόμος Χαρίτος και βασίζονται σε δύο αρχές: την οικογένεια του Χαρίτου, που εξελίσσεται σε κάθε μυθιστόρημα, και τις αστυνομικές ιστορίες του κάθε μυθιστορήματος που είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Ειδικότερα στην «Τριλογία της κρίσης», η κάθε έρευνα λειτουργεί σε δύο άξονες στο επίπεδο της πλοκής: στο πρώτο επίπεδο η διερεύνηση ακολουθεί την εξέλιξη της αστυνομικής έρευνας στην προσπάθεια της να διαλευκάνει τα μυστηριώδη εγκλήματα που λειτουργούν ως αφορμή, ενώ σε δεύτερο επίπεδο διερευνούνται τα κοινωνικά εγκλήματα που έχουν διαπραχθεί μέσα από την κριτική προσέγγιση της πραγματικότητας της κοινωνίας της κρίσης με αποτέλεσμα μια ανατομία της καθημερινής ζωής, ως ανατομία ενός εγκλήματος στη ελληνική πρωτεύουσα, που έχει απώτερο σκοπό την αναζήτηση των αιτιών εξαιτίας των οποίων η χώρα αντιμετωπίζει τόσο σοβαρές συνέπειες. Ο Χαρίτος ως αστυνομικός δεν είναι Ιδιωτικός Ερευνητής (Private Investigator), κατά συνέπεια ούτε Ιδιωτικό Μάτι (Private Eye) αλλά ούτε και Ιδιωτικό Εγώ (Private I). Η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο, με γλώσσα απλή και καθημερινή απαλλαγμένη από αισθητικές δυσκολίες λογοτεχνικού τύπου, επιχειρεί την εξοικείωση του αναγνώστη με τον χαρακτήρα και την καθημερινότητα του οικογενειάρχη Χαρίτου ο οποίος προσεγγίζει την κοινωνική πραγματικότητα με τελικό στόχο την ταύτιση της οπτικής γωνίας αναγνώστη-πρωταγωνιστικού χαρακτήρα. Κατά αυτό τον τρόπο ο αστυνόμος Χαρίτος γίνεται P.I νέου τύπου όπου τα αρχικά ανταποκρίνονται στο Public Investigator(Δημόσιος Ερευνητής), στο Public Eye(Δημόσιο Μάτι) και τελικά σε Public I(Δημόσιο Εγώ), καθώς η θέση του συμπίπτει με αυτήν του μέσου Έλληνα που υπομένει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Ενσωματώνεται έτσι στην έρευνα που διενεργεί ο αστυνόμος για την διαλεύκανση των δολοφονιών μια βαθιά κοινωνική κριτική με πολιτική στόχευση προσιτή στον αναγνώστη του αστυνομικού είδους.

6. Ληξιπρόθεσμα δάνεια στη θάλασσα του Νότου

Μετά από μια συγκριτική προσέγγιση των δυο κειμένων²³, διαπιστώνεται αρχικά ότι υπάρχουν δύο βασικές διαφορές: πρώτο, το έργο του Μονταλμπάν χαρακτηρίζεται από υψηλή λογοτεχνική αισθητική και σύνθετη δομή, ως προετοιμασία ενός υψηλής μαγειρικής τέχνης πιάτου, που οργανώνεται γύρω από το φαγητό και την κουζίνα. Εμφανίζονται αναφορές στο ίδιο το είδος στο οποίο ανήκει το συγκεκριμένο μυθιστόρημα:

Ηθική αμφισημία. Ηθική αμφισημία. Εδώ βρίσκεται το κλειδί του νουάρ μυθιστορήματος.²⁴

και στην διαδικασία της γραφής:

Ο Στιούαρτ Πεδρέλ πέρασε σ' αυτό το δωμάτιο πολλές νύχτες. Έφτανε μόνο να διασχίσει μερικά χιλιόμετρα για να αποκτήσει και πάλι όλα αυτά που είχε για σαράντα ολόκληρα χρόνια, και όμως έμεινε μέσα στο σκοτάδι, τη μια νύχτα μετά την άλλη, παίζοντας το ρόλο ενός Γκογκέν στα χέρια ενός συγγραφέα που ήταν φανατικός με το σοσιαλιστικό ρεαλισμό, ενός κερατά συγγραφέα, που είχε ως σκοπό να τον τιμωρήσει για όλες τις

μυθιστόρημα παραλογοτεχνία. Η καινοτομία του εντοπίζεται στο γεγονός ότι κατάφερε να συνδυάσει με επιτυχία την ελαφριά λαϊκή αισθητική με το αστυνομικό είδος, μέσα από μια μικροαστική θεματολογία προικισμένη με ριζοσπαστική αφηγηματική δύναμη (Tonnet 2007).

²³ Επισημαίνεται ότι εξετάστηκαν τα εν λόγω κείμενα και στην ελληνική και στην ισπανική τους έκδοση, οι οποίες αναφέρονται στην τελική βιβλιογραφία που παρατίθεται.

²⁴ Βάθκεθ Μονταλμπάν 2001, 72.

αμαρτίες που είχε διαπράξει η άρχουσα τάξη. Και ο συγγραφέας ήταν ο ίδιος του ο εαυτός.²⁵

Από την άλλη πλευρά, ο Μάρκαρης οργανώνει το κείμενο με τρόπο που προσιδιάζει σε ένα τηλεοπτικό σενάριο, επιδιώκοντας την αμεσότητα των διαλόγων και την γρήγορη εξέλιξη. Η παρουσία των μέσων ενημέρωσης, ειδικότερα της τηλεόρασης οργανώνει την αφήγηση με άξονα την επικαιρότητα της ελληνικής πραγματικότητας:

«Και τώρα, αγαπητοί τηλεθεατές, ετοιμαστείτε να παρακολουθήσετε μια αποκαλυπτική συνέντευξη με τον κύριο Χένρικ ντε Μορ. Ο κύριος ντε Μορ είναι από τα πιο υψηλόβαθμα στελέχη του οίκου αξιολόγησης Γουόλας και Τσένι και βρίσκεται αυτές τις μέρες στη χώρα μας για να συγκεντρώσει στοιχεία σχετικά με την πορεία της ελληνικής οικονομίας. Να υπενθυμίσω ότι ο οίκος αξιολόγησης Γουόλας και Τσένι είναι από τους πρώτους που υποβάθμισαν τα ελληνικά ομόλογα στην κατηγορία των «junk», των κουρελόχαρτων, με άλλα λόγια».²⁶

Δεύτερο, σε ότι αφορά τους πρωταγωνιστικούς χαρακτήρες και το λογοτεχνικό προφίλ τους, οι δύο ερευνητές μονοπωλούν την οπτική γωνία της αφήγησης, σε τρίτο πρόσωπο ο Καρβάλιο και σε πρώτο πρόσωπο ο Χαρίτος, χαρακτηρίζονται όμως από σημαντικές διαφορές. Ο Καρβάλιο είναι, κατ'επιλογή του Montalbán, ένας περιθωριακός τύπος ανθρώπου με ιδιομορφίες που δεν τον αφήνουν να ενταχθεί στην κοινωνία της Βαρκελώνης, γεγονός που του δίνει μια προνομιακή θέση ως προς την κοινωνική κριτική που ασκεί:

«Εμείς οι ιδιωτικοί ντετέκτιβ είμαστε το θερμόμετρο της καθεστηκυίας ηθικής, Μπισκουτέρ. Και στο λέω, αυτή η κοινωνία είναι σάπια. Δεν πιστεύει σε τίποτα».²⁷

Το κοινωνικό του περιβάλλον είναι μη συμβατικό, και οι βιβλία στο τζάκι του για να εκδικηθεί την λογοτεχνία και την κουλτούρα, η ταυτότητα του προσδιορίζεται από το φαγητό, τις διαδικασίες και τα προϊόντα που σχετίζονται με αυτό, έχει μια ιδεολογική πολιτική θέση ενάντια στο σύστημα, η σεξουαλική του ζωή είναι αυτή ενός ενεργού ερωτικά εργένη και διαθέτει ένα κυνικό και σχετικά βίαιο ταμπεραμέντο.

Από την άλλη μεριά ο Χαρίτος, είναι ένας τυπικός μικροαστός δημόσιος υπάλληλος, πλήρως ενταγμένος στο σύστημα το οποίο υπηρετεί χωρίς να πιστεύει σε κάποια πολιτική ιδεολογία, είναι παντρεμένος και έχει μια κόρη, οι αντιλήψεις του είναι πλήρως συντηρητικές, ως και ξεπερασμένες, σε ένα περιβάλλον που συνεχώς αλλάζει, η ταυτότητα του προσδιορίζεται από το αυτοκίνητό του και δεν έχει καμία σχέση με τα βιβλία, πέραν του λεξικού του Δημητράκου.

Το δικό μου Mirafiori ήταν μοναδικό στο Σόμα. Το αποκαλούσαν ειρωνικά «password». Γιατί, όπως δεν μπορούσες να βάλεις μπροστά ένα πρόγραμμα χωρίς το «password», έτσι δεν μπορούσες να βάλεις μπροστά το Mirafiori χωρίς το Χαρίτο.²⁸

Η σεξουαλική του ζωή παραμένει αθέατη και περιορίζεται θεωρητικά μόνο στα πλαίσια του γάμου του, είναι γκρινιάρης, πεισματάρης και δεν έχει τάσεις βίας παρόλο το δύσκολο επαγγελματικό περιβάλλον του.

Ο κοινός άξονας των δύο συγγραφέων αποτελείται από δύο βασικά στοιχεία: την συνάφεια των κοινωνικών, οικονομικών και ιστορικών συνθηκών του πλαισίου αναφοράς τους στην ισπανική και την ελληνική σύγχρονη πραγματικότητα και την λογοτεχνική φόρμα του αστυνομικού μυθιστορήματος. Κατά πρώτο λόγο, η παράλληλη πορεία των δύο κοινωνιών στον ιστορικό χρόνο είχε ως αποτέλεσμα αυτά τα πλαίσια αναφοράς να παρουσιάζουν εξαιρετικές ομοιότητες στην εξελικτική τους πορεία. Η περίοδος της Μεταπολίτευσης στην Ισπανία και στην Ελλάδα, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη

²⁵ Βάθκεθ Μονταλμπάν 2001, 173.

²⁶ Μάρκαρης 2010, 165.

²⁷ Βάθκεθ Μονταλμπάν 2001, 15.

²⁸ Μάρκαρης 2010, 13.

ζώνη του Ευρώ με τις επακόλουθες οικονομικές κρίσεις, όπως και οι δραστικές αλλαγές σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο στην καθημερινή ζωή των λαών τους παρουσιάζουν εκπληκτικές ομοιότητες σε βαθμό που οι λογοτεχνικές προσεγγίσεις των δύο συγγραφέων να βρίσκουν σημαντικά κοινά σημεία αναφοράς και στις δύο χώρες, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην εκδοτική επιτυχία των έργων τους και στις δύο πλευρές της Μεσογείου. Κατά δεύτερο λόγο, σε ότι αφορά στην υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης μορφής αστυνομικού μυθιστορήματος υπάρχει πλήρης ταύτιση της λογοτεχνικής στόχευσης των δύο συγγραφέων που δεν είναι άλλη από την κοινωνική κριτική με πολιτικό προσανατολισμό μέσα από ένα είδος λαϊκής λογοτεχνίας Αυτό μπορεί να εξηγηθεί επίσης από τις ιδεολογικές καταβολές και απόψεις που συγκλίνουν στην απογοήτευση των αριστερών διανοούμενων από την ασυγκράτητη επέλαση του καπιταλισμού στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου σε βάρος των παραδοσιακών κοινωνικών δομών τους. Η επιρροή του, πρόωρα χαμένου, Montalbán στο έργο του Μάρκαρη είναι προφανής και αδιαμφισβήτητη και από τον τελευταίο, σε σημείο που να διεκδικεί μέσα από την εκδοτική του επιτυχία στην Ισπανία τον ρόλο του συνεχιστή του. Αυτή του η δραστηριότητα συνεχίζεται πέρα από το συγγραφικό του έργο σε ομιλίες, συνεντεύξεις και συνέδρια με σκοπό την συγκρότηση ενός λογοτεχνικού μορφώματος με ενιαίο πυρήνα: το αστυνομικό μυθιστόρημα στη μεσογειακή του έκφραση, σε αντιδιαστολή προς την αγγλοσαξονική παράδοση και την σκανδιναβική αστυνομική λογοτεχνία, κάτω από τον όρο-ομπρέλλα «μεσογειακό αστυνομικό μυθιστόρημα».²⁹ Αυτός ο όρος ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα στο βαθμό που αφορά στην ενσωμάτωση της κοινωνικής κριτικής με πολιτικούς προσανατολισμούς χρωματισμένη με τόνο απογοήτευσης για την αποτυχία του συστήματος στην αστυνομική πλοκή της διαδρομής ενός ερευνητή με εθνικά χαρακτηριστικά μέσα στις μεγαλουπόλεις της Μεσογείου όπως επίσης και στην ανατροπή της σχέσης θύτη-θύματος, αν λάβουμε υπόψη ότι τα θύματα ανήκουν στην πλευρά της εξουσίας, υψηλής οικονομικής και κοινωνικής στάθμης, τα οποία στην πραγματικότητα αποτελούν θύτες της κοινωνίας. Αν και το έργο του Montalbán παρουσιάζει προφανείς ομοιότητες με αυτό του Μάρκαρη και τα χαρακτηριστικά που έδωσε ο πρώτος στο αστυνομικό μυθιστόρημα έχουν υιοθετηθεί από τον δεύτερο, ο όρος «μεσογειακό μαύρο μυθιστόρημα»³⁰ δεν είναι δόκιμος καθώς άλλοι συγγραφείς μαύρου μυθιστορήματος που ανήκουν στην γεωγραφική περιοχή δεν παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά, ενώ συγγραφείς που δεν σχετίζονται με αυτή την γεωγραφική περιοχή εμφανίζουν στο έργο τους τα ίδια λογοτεχνικά στοιχεία που θεωρούνται θεμελιώδη για το συγκεκριμένο είδος αστυνομικής λογοτεχνίας.³¹ Η σειρά του καταλανού συγγραφέα ορίζει την ξεκάθαρη κατασκευή ενός λογοτεχνικού χαρακτήρα του οποίου η οπτική γωνία απαιτεί μια συγκεκριμένη προοπτική του κόσμου που υιοθετείται από σημαντικό μέρος της σύγχρονης μαύρης λογοτεχνίας στην κατεύθυνση της κοινωνικής κριτικής με πολιτική στόχευση,³² οριοθετώντας με αυτό τον τρόπο το αστυνομικό μυθιστόρημα αυτού του τύπου ως το σύγχρονο κοινωνικό μυθιστόρημα, ιδιαίτερα στην Μεσόγειο και στην ισπανόφωνη Αμερική.

7. Τα κοινωνικά εγκλήματα της θάλασσας του Νότου

Το αστυνομικό μυθιστόρημα σύμφωνα με τον Montalbán:

Από την μεριά μου, αυτό που προσπάθησα από την αρχή της σειράς Καρβάλιο ήταν ένα κοινωνικό μυθιστόρημα διαμέσου μιας αστυνομικής τεχνικής. Η ποιητική του

²⁹ Vázquez Montalbán 2012, 9-12.

³⁰ Ο όρος αυτός αποτελεί ακριβή μετάφραση του ισπανικού όρου «novela negra mediterránea», που συνηθίζεται στις δημοσιεύσεις του ισπανικού περιοδικού τύπου που αφορούν στο είδος (Morán 2005).

³¹ Sánchez Zapatero και Martín Escribá 2013, 46-62.

³² Σε συνέντευξη του ο Montalbán (Güemes 1999) δήλωσε :«Ο Καρβάλιο είναι κατά βάθος αριστεριστής, αν και η λογοτεχνική του υπόσταση δεν ταυτίζεται ούτε με τους αναρχικούς, ούτε με τους κομμουνιστές. Αμφισβητεί την εξουσία, είτε είναι πολιτική, οικονομική ή πολιτισμική.»

νεοκαπιταλισμού, κατά την γνώμη μου, είναι το αστυνομικό μυθιστόρημα. [...]Είναι η καταλληλότερη ποιητική για να περιγράψεις τις κοινωνικές συγκρούσεις κάθε εποχής.³³

Στο προλογικό σημείωμα του στην έκδοση *Η Βαρκελώνη του Μανόλο* με τίτλο: «Ο Μονταλμπάν και η ανατροπή του αστυνομικού», ο Μάρκαρης αναφέρει:

Ο Μανουέλ Βάθκεθ Μονταλμπάν είναι, μαζί με τον Λεονάρντο Σάσια, ένας από τους δύο θεμελιωτές του μεσογειακού αστυνομικού μυθιστορήματος. Πέραν αυτού, όμως, είναι ο συγγραφέας που ανέτρεψε την κλασική δομή του είδους, το απάλλαξε από το «κυνήγι του δολοφόνου» και το μετέτρεψε σε ένα κοινωνικό μυθιστόρημα με αστυνομική πλοκή.[...] Η άλλη είναι η σχέση της μεγαλούπολης με το σύγχρονο αστυνομικό μυθιστόρημα. Γιατί ο Μονταλμπάν απάλλαξε την μεγαλούπολη από τα στενά όρια του χώρου και του περιβάλλοντος και την κατέστησε πρωταγωνίστρια του αστυνομικού μυθιστορήματος.[...]Το δεύτερο διακριτικό στοιχείο του μεσογειακού αστυνομικού είναι το φαγητό.[...]Αυτή είναι, κατά τη γνώμη μου και η σημαντικότερη συμβολή του Μανουέλ Βάθκεθ Μονταλμπάν στο αστυνομικό μυθιστόρημα. Κατόρθωσε να μετατρέψει το αστυνομικό σε πολιτικό μυθιστόρημα. Όλοι εμείς που χρησιμοποιούμε το είδος για να γράψουμε πολιτικά μυθιστορήματα βαδίζουμε στα δικά του ίχνη.³⁴

Ο Πέτρος Μάρκαρης τιμήθηκε με το VII Βραβείο Pepe Carvalho (Πέπε Καρβάλιο) τον Ιανουάριο του 2012, κατά τη διάρκεια της Εβδομάδας Μαύρου Μυθιστορήματος στην Βαρκελώνη. Τα *Ληξιπρόθεσμα Δάνεια* αποτελούν μια ισχυρή απόδειξη ότι ο Μάρκαρης και ο Χαρίτος συνεχίζουν στα βήματα του Montalbán και του Καρβάλιο διερευνώντας τα κοινωνικά εγκλήματα που διαπράττονται στην Μεσόγειο.

Βιβλιογραφία

- Βάθκεθ Μονταλμπάν, Μανουέλ: *Οι θάλασσες του Νότου*, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος 2001.
- Chandler, Reymond: «Η απλή τέχνη του φόνου-Β'» στο: *Ανατομία του αστυνομικού μυθιστορήματος*. Αθήνα: Άγρα 1986: 94-122.
- Güemes, César (1999): La poética del neocapitalismo viene a ser la novela policiaca. *La Jornada*. [Online]18^η Φεβρουαρίου 1999. Διαθέσιμο στο: <http://www.vespito.net/mvm/entr6.html> [Ανάκτηση: 7η Ιουνίου 2014].
- Knight, Stephen: *Crime Fiction, 1800-2000: Detection, Death, Diversity*, Palgrave MacMillan 2004.
- Κουζέλη, Λαμπρινή (2011): Γιάννης Μαρής: Ο «πατριάρχης» της αστυνομικής λογοτεχνίας. *Το Βήμα*. [Online] 6^η Απριλίου 2011. Διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=394015> [Ανάκτηση: 3^η Ιουνίου 2014].
- Márkaris, Petros: *Con el agua al cuello*, Tusquets, 2011.
- Μάρκαρης Πέτρος: *Ληξιπρόθεσμα Δάνεια*, Γαβριηλίδης, 2010.
- Morán, David (2005): La novela negra mediterránea construye su identidad en torno a la gastronomía. *ABC*. [Online] 21^η Ιανουαρίου 2005. Διαθέσιμο στο: http://www.abc.es/hemeroteca/historico-21-01-2005/abc/Catalunya/la-novela-negra-mediterranea-construye-su-identidad-en-torno-a-la-gastronomia_20126719422.html [Ανακτήση: 4^η Ιουνίου 2014].
- Porter, Dennis: *The pursuit of crime: Art and Ideology in Detective Fiction*, Yale University Press 1981.
- Porter, Dennis: “The private eye” Στο: Martin Priestman (Επιμ.) *The Cambridge Companion to Crime Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press 2003: 95-113.
- Sánchez Zapatero, Javier & Martín Escribá, Alex: “Manuel Vázquez Montalbán y la novela negra del desencanto”. *CEMVM* 1 (2013): 46-62.

³³ Güemes 1999.

³⁴ Vázquez Montalbán 2012, 9-12.

- Todorov, Tzvetan: «Τυπολογία του αστυνομικού μυθιστορήματος» στο: *Ανατομία του αστυνομικού μυθιστορήματος*. Αθήνα: Άγρα 1986: 221-240.
- Tonnet, Henri (2007) Το αστυνομικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, από το 1995 μέχρι σήμερα. *Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας* [Online]. Διαθέσιμο στο: http://crimefictionclubgr.wordpress.com/opinion-greek-detective-stories/tonnet/#_edn6. [Ανάκτηση: 3^η Ιουνίου 2014].
- Tyras, Georges: *Geografías de la memoria: conversaciones con Manuel Vázquez Montalbán*, Zoela, 2003.
- Valles Calatrava, José R: *La novela criminal en España*, Universidad de Granada 1991.
- Vázquez Montalbán, Manuel: *Η Βαρκελώνη του Μανόλο*, Μεταίχμιο 2012.
- Vázquez Montalbán, Manuel: *Los mares del Sur*, Planeta 1981.